

H. Peygamber'in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansıyan Yönleri

Yrd. Doç. Dr. Şükrü KEYİFLİ*

Atf / ©- Keyifli, Ş. (2013). H. Peygamber'in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansıyan Yönleri, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 81-101.

Özet- H. Peygamber'in eğitici kişilik ve davranışlarında günümüze yansıyan pek çok özellik bulmak mümkündür. Ancak bu makalede bunlardan sadece üç temel yansımayı ele alacağız. Bunlar, Onun güvenilir kişiliği, insanı merkeze alan eğitim anlayışı ve eğitim-öğretim sürecinde kullandığı bazı ilke ve metotlardır.

Anahtar sözcükler- Eğitim, Din Eğitimi, H. Peygamber, metot ve prensipler, güvenilir kişilik, insanı merkeze alan eğitim anlayışı

Giriş

H. Peygamber, Müslümanlar için bir model şahsiyettir. Müslümanlar, dini ve sosyal yaşamlarında onu kendilerine bir model almaktadırlar. H. Peygamber'in söylediklerini ve yapıp ettiklerini kendi hayatlarında uygulamak için istekli hale gelmektedirler. Dini yaşamlarını düzenlemede, sosyal ilişkilerini sürdürme onun tavsiyelerini dikkate almaktadırlar. Çünkü bunlar Müslüman için dini bir görevdir. Nitekim Kur'an-ı kerim bu konuda "Gerçekten sizler için, Rasulüllah'ın şahsında en güzel bir örnek vardır. Hâliyle bu, Allah'a ve âhiret gününe ümit besleyip, Allah'ı hiç hatırlarından çıkarmayan kimseler içindir. Yoksa, sadece dünya hayâtı ve onun zevki peşinde olup da; Allah'ı ve âhireti düşünmeyenler için değil" buyrulmaktadır.

Ayet-i kerimeden de açıkça anlaşılacağı gibi, H. Peygamber'in herkes için örnek alınabilecek yönleri vardır. Ancak bir insanın, her yönüyle bir bütün olarak onun gibi tutum ve davranışlar sergilemesi, pek mümkün değildir. Zaman zaman bazı kişilerin bu konuda her yönüyle H. Peygamber'i model alarak düzenlemek istemişlerse de bunu başarmakta

* Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı, e-posta: sukru.keyifli@deu.edu.tr

¹ Azhap, 33/ 21.

zorlanmışlardır. Bu çerçevede önemli olanın, Hz. Peygamber'in bire bir taklit edilmesi değil, onun tutum ve davranışlarının mahiyetinin kavranması olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada Hz. Peygamber'in eğitici davranışlarının bire bir tüm yönleriyle taklit edilmesini değil, onun eğitim anlayışının mahiyetinin kavranmasının önemi üzerinde durulmuştur. Hz. Peygamber'in eğitici davranışlarını üzerinde dururken onun eğitim faaliyetlerinin başarıya ulaşmasını sağlayan hususların, onun eğitim uygulamalarının mahiyeti hakkında bilgi verici olacağı varsayılmıştır. Eğitim ve öğretim faaliyetleri ile meşgul olmuş ve kendisini bir öğretici olarak tanımlamış olan Hz. Peygamber'in eğitim ve öğretim ile ilgili uygulamalarının, mahiyetinin günümüze yansıtılması, günümüz eğitim ve öğretim işleri ile yakından ilgilenenler için bir çıkış noktası olabileceği, bu çalışmanın temel varsayımını oluşturmuştur.

Hız. Peygamberin herkes tarafından kabul edilen eğitim başarısını sağlayan Onun bu yaklaşımlardır. Onun, insanların dini eğitimlerinde kalıcı davranışlar geliştirilmesindeki etkili olan unsurların üç temel boyutu vardır. Bunlar; Hz. Peygamber'in bir eğitici olarak güvenilirliği, eğitim faaliyetlerinin merkezine oturduğu insan anlayışı ve eğitim ve öğretim sürecinde uyguladığı ilke ve metotlardır. Hz. Peygamber'in hayatından bu üç noktayı seçmiş olmamızın sebebi, bunların günümüz eğitim ve öğretim hayatı açısından da geçerliliklerini koruyor olmasıdır.

Hız. Peygamber'in Güvenilirliği

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Hız. Peygamberin eğitici kişiliğinin örnek alınabilecek pek çok yönü vardır. Bunların başında Onun güvenilir bir kişi olması gelir. Güvenilir olmak Hız. Peygamber'in model şahsiyet olması açısından son derece önemli bir özelliktir. Güvenilirlik, birey açısından olduğu kadar bir eğitici için de önemli bir vasıftır.

"Güven" bireyin başkalarıyla ilişki ve iletişimlerde sıkça kullanılan kavramdır. Güven sözlükte, "korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu itimat bir kimsenin sözüne ya da söz vermesine umut bağlama, çok önemli işler için birine inanma demektir"². Bir başka tanımda güven, bir kimsenin sözüne ya da söz vermesine umut bağlama, çok önemli işler için birine inandığını gösterme anlamına gelir Bireyin söz ve davranışlarıyla çevresindekilerin ya da başkalarının kendisine inanmalarını sağlamaktır. Güvenilir olmak ise, bağlanmanın ya da güvenmenin değerli oluşudur³⁴. Güvenilir olma, insanların birbirleri ile olan ilişkilerinde onun "istismar" edilmeyeceğine itimat edilen konumunda olmaktır. Güven veren, güvenilen ve güvenilir olan kişiler, sosyal ilişki ve etkileşimlerinde daima olumlu izlenimler bırakanlardır.

² Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 915.

³ Remzi Öncül, *Eğitim ve Öğretim Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2000, s. 540.

⁴ Remzi Öncül, 542.

Bu bağlamda Hz. Peygamber'in, güvenilir bir kişi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Onun içinde yaşadığı toplumca bilinen en belirgin kişilik özelliklerinin başında bu sığata haiz olması gelir. Nitekim O, çevresindekilerce "Muhammed'ül-Emin" olarak tanınmıştır. Hz. Peygamber'in güvenilir bir kişi olması onun daha sonraki hayatında, topluma verecek olduğu mesajların yerine ulaşmasında önemli kolaylıklar sağlamıştır.

Hız. Peygamber'in güvenilirliği, küçük yaştan itibaren içinde yaşadığı toplumla olan ilişki ve iletişimlerinin neticesinde test edilmiş ve kabul görmüştür. Bu konuda, pek çok örnek bulmak mümkündür. Ancak biz burada sadece şu iki olayı zikretmekle yetineceğiz. Hz. Peygamber, etrafındakilere;

"- Şayet ben size, şu tepenin arkasında, şehri istilâ etmek isteyen bir düşman ordusu gelip karargâh kurmuş desem bana inanır mısınız?" dedi.

Oradakilere Hz. Peygamber'e şöyle cevap verdiler:

"- Sen asla yalan söylemedin, senin söyleyeceğın her şeye inanırız"

O devamla:

"-Allah beni, sizi ikaz edip belli şeylerden çekindirmek (inzâr) ve şayet beni dinlemeyecek olursanız öfkesinin sizi tehdit ettiğini söylemek üzere göndermiş bulunuyor..."⁵ buyurdular.

Hız. Peygamber'in çağrısına katılarak oraya kadar gelmeleri ve onun söylediklerinin yalan olamayacağına inanmaları, onun kişiliğine olan güvenlerinin ifadesidir. Gerçi orada bulunanlardan bir kısmı bunun boş ve manasız olduğunu, kendilerinin bunun için rahatsız edilmemesi gerektiğini söyleyerek ayrılmışlardır, ama bu onların Hz. Peygamber'e olan güvensizliklerinden veya kandırılmışlık duygularından değil, İslam'a daveti kabul etmek istemeyişlerindendir⁶. Yapılan dini davete katılıp, katılmamaları ise ayrı bir konudur. Özellikle, "Sen asla yalan söylemedin senin söyleyeceğın her şeye inanırız" cümlesi, Hz. Peygamber'in ne kadar güvenilir biri olarak tanındığını göstermektedir. Diğer bir örnek Hz. Ebu Bekir'in mîraç olayı ile ilgili söylediği "Onun ağzından çıkan her sözün doğruluğuna inanıyorum" sözleridir.

Hız. Peygamber'in güvenilir olarak tanınmasında, onun aile yapısı, yetişme tarzı ve özellikle kişiliği etkili olmuştur. Hz. Peygamber kişilik itibarıyla son derece güven duyulan birisiydi. Kişilik⁷, bir insanın, bütün ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, konuşma

⁵ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (çev: Salih Tuğ), İrfan Yayımcılık ve Ticaret, İstanbul 1993, c: I, s. 90.

⁶ M. Hamdullah, age, s. 90.

⁷ "Kişilik, bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerin bütünü; şahsiyet ise insanlara yakışacak durum ve davranış, bireyin toplumsal hayatı içinde edindiği alışkanlıkların ve davranışların bütünü" olarak tanımlanmaktadır". (Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu)

tarzının, dış görünüşünün ve çevresine uyum biçiminin özelliklerini içeren bir kavramdır. Bununla beraber, dikkate değer bir husus, kişiliğin kendine özgü ve ahenkli bir bütün olmasıdır⁸. Hz. Peygamberin kişiliği, kendine özgü, ahenkli ve tutarlı bir kişiliktir.

Hız. Peygamber'in güvenilir bir kişiliğe sahip olması, çevresindekilerin dikkatini çekmiştir. Hız. Peygamber'in içinde yetiştiği toplumda, bir kişinin güvenilir olması, daha çok ticaret alanındaki yapıp etmeleriyle ölçülürdü. Hız. Peygamber ticari faaliyetlerde de güvenilir olduğunu ispatlamıştı. Kays b. Sâib adındaki bir Mekkeli, İslâm öncesi devrede, Hız. Muhammed ile ticârî ilişkiler kurduğunu ve ondan daha mükemmel bir ortağa, asla rastlamadığını söylemiştir. Gerçekten de o: "Şayet kendisine seyahate giderken bir mal tevdi etsem, dönüp geldiğinde, beni tamamen memnun edecek bir biçimde, hesap görmeden kendi evine çekip gitmezdi. Aksine, benim çıktığım bir ticârî seyahatte o bana bir şey tevdi edecek olsa, döndüğümde bütün ilişkili arkadaşlar, kendi işleriyle haberleri sorup dururlar, fakat Muhammed bana sadece sağlığını ve halimin iyi olup olmadığını sorardı"⁹ demiştir.

Hız. Muhammed, herkesin olduğu gibi Hız. Hatice'nin de dikkatini çekmişti. Hız. Hatice'nin Suriye tarafına göndermiş olduğu önemli bir ticaret kervanının sevk etme görevini Hız. Muhammed'e vermesi, ona duyduğu güvenin bir göstergesi olarak kabul edilir. Hız. Hatice, Hız. Muhammed'e duyduğu güveni daha da ileriye taşıyarak, onunla evlenmeye karar vermesiyle de göstermiştir. Hız. Hatice'nin Hız. Muhammed'e tam olarak güvendiğinin onun peygamberliğini açıklamasındaki verdiği destekle de göstermiştir.

Becerikli ve akıllı bir kadın olan Hatice, zamanın ileri gelenlerindendi. Amca çocuğu, Varaka b. Nevfel'den o günün toplumsal ve dini olayları hakkında bazı bilgileri edinmişti¹⁰. Dolayısıyla, Hız. Peygamberin içinde bulunduğu psikolojiyi anlayabilecek bilgi ve kültüre sahipti. Ayrıca, din ve peygamber kavramları hakkında da malumat sahibi bir kadın idi. Varaka b. Nevfel ile birlikte okudukları Kitabı Mukaddes sayesinde, yeni bir peygamber geleceği hakkında bilgiliydi¹¹. Bu bakımdan, Hız. Peygamberin, Hatice'nin sahip olduğu bu kültür birikimini bilmemesi düşünülemezdi. Bir taraftan eşi olması diğer yandan da dini bilgi birikimine sahip olması nedeniyle, Hız. Peygamber, vahiy almasıyla ilgili içinde bulunduğu durumu ilk olarak eşi Hız. Hatice'ye açıkladı.

Hız. Peygamber yaşamış olduğu ilk vahiy deneyiminin sonucu olarak, oldukça endişeli ve tedirgindi. Kendisine vahiy getirenin Allah'ın meleği olup olmadığından pek emin değildi. Konuyu eşi Hız. Hatice'ye açınca ondan aldığı cevap şöyle olmuştu: "Allah'a

⁸ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İnkılâp Yayınevi, Ankara, 1984, s.255

⁹ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yayınları, 1992, III,425.

¹⁰ Mahmut Esad, *İslam Tarihi*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1983, s.388.

¹¹ Mahmut Es'ad, s. 403.

yemin ederim ki, Allah seni hiçbir zaman utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, sözün doğrusunu söylersin, işini görmekten aciz olanların ağırlığını yüklenirsin. Fakire verir, kimsenin kazandıramayacağını kazandırırın. Misafiri ağırlarsın. Hak yolunda ortaya çıkan olaylar karşısında halka yardım edersin.”¹² Hz. Hatice'nin bu sözleri, O'nu bir eş olarak teyit etmekten öte, bir insan olarak ona duyduğu güvenin bir ifadesidir.

Hiz. Peygamber, yaşamına tanıklık edenler, ne peygamberlik öncesi ne de peygamberlik sonrası, ona olan güveni zedeleyici bir davranışına şahit olmamışlardır. Nitekim Kur'an-ı kerim peygamberlerin güvenilir olmalarıyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır. “Rabbimin vahyettiklerini size tebliğ ediyorum. Ben sizin için güvenilir bir nasihatçiyim”¹³, “Şüphesiz ben sizin için gönderilmiş güvenilir bir peygamberim!”¹⁴.

Hiz. Peygamberin güvenilirliğini önemli kılan sebeplerden biri de içinde yaşadığı toplumun yeterince güvenilir olmamasıdır. O günün toplumsal yaşayışında, güven azlığı söz konusudur. İnsanların, daha çok geleneksel yaşam biçimini benimsedikleri, hukukun değil de gücün egemen olduğu, zayıfların kimseden hesap sormadıkları, insanların en tabii hakkı olan yaşama arzularının devamı konusunda, kendilerini yeterince güvencede hissetmedikleri vb. Bütün bunlar, içinde yaşanan ortamın ne kadar güvensiz olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, o dönemde insanların en fazla ihtiyaç duydukları, güvendi diyebiliriz. Hiz. Peygamberin güvenilir olması, güven bunalımının olduğu bir ortamda, güvenilir bir kişiliğe sahip olmak onun toplum tarafından model alınmasına katkı sağlayıcı bir özellik olarak öne çıkmıştı.

Hiz. Peygamber'in içinde yaşadığı toplumda, bireylerin güvenlerinin temin edilmesi, kendilerini savunacak durumda olmayanlara güvenli bir yaşamın oluşturulmasında, insanların bir araya gelerek, bir takım müesseseler kurması ve insanların “güven” içinde olmalarını sağlamak için gerekli sivil çalışmaların yapılması o günün kültüründe vardı. Topluluklar arsında meydana gelen bazı sorunların çözümüne katkı sağlayacak, güvenilir kişilerin katkıları istenmesi bir gelenektir. Nitekim güvenin kültürel boyutunun olduğu ile ilgili en belirgin örnek, “hilf” müessesinin İslam öncesindeki varlığıdır. Cahiliye dönemi olarak adlandırılan bu dönemde toplumdaki insanların güvenliğini sağlamak açısından müesseseler kurulmuş ve anlaşmalar yapılmıştı. Bu anlaşmalardan biri “Hilf” anlaşmasıdır.

Sözlükte “antlaşma, akit ve yemin” anlamlarına gelen hilf, terim olarak cahiliye Arapları'nda kabilelerin veya şahısların yardımlaşma, dayanışma ve himaye amacıyla

¹² Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, el Câmî'us-Sahîh, Bedü'l- Vahyi, I, ,3 Çağrı Yayayınları, İstanbul, 1992; Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b Haccâc, el-Câmiu's-Sahîh, Müslim, İman, 252, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, I, 139-142.

¹³ A'raf 7/9

¹⁴ Şuarâ 26/107, 125, 143, 162, 178.

yaptıkları antlaşma ve ittifakları ifade eder¹⁵. İslâm'dan önce Araplar arasında çok yaygın olan hilf müessesesi, çeşitli şekillerde uygulanmıştır. İki veya daha fazla kabile arasında yapıldığı gibi bir kabile ile o kabileye mensup olmayan bir fert veya aile arasında yahut iki kişi arasında da yapılabilmekteydi.

Hilfler iki amaçla yapılmaktaydı. Hilflerin birinci amacı; savunma ve mazlumun hakkını almak için mücadele etmektir. İkinci amacı ise, Arap olsun veya olmasın zulme uğrayan ve mağdur edilen kişilerin yanında yer alıp onların hak ve hukukunu zalimlere karşı korumak için ittifak oluşturmaktır. Hz. Peygamber de hem Yahudilerle hem de Medine civarlarında Mekke ve Medine arasında yaşayan Arap kabileleriyle anlaşmalar yaptı¹⁶.

Güvenilir olmak her bakımdan olduğu gibi eğitim öğretim bakımından da önemlidir. Eğitim sürecinde kaynak kişi konumunda olan öğretmen, mesajlarını alıcı durumunda olan öğrencilerine ulaştırmada kişilik olarak güvenilir olması önemli bir özelliğidir. Eğitimciler öğretmede bulunması gereken en önemli özelliklerden birinin de güvenilir olması gerektiği hususunda neredeyse fikir birliğindedirler¹⁷. İyi bir öğretmen, söyledikleri ile yaptıkları arasında çelişki olmayandır. Böyle bir öğretmen öğrencilerinin gözünde bir modeldir¹⁸. İyi bir öğretmede bulunması gereken özelliklerin neler olduğu eğitim bilimlerinde daima tartışılan bir konudur. Öğretim süreci içinde karşılıklı rol alan öğretmen ve öğrencilerin birbirlerine olan güvenleri, öğrenmeyi daha kolay ve verimli hale getirebilir. Bu bakımdan öğretmen ile öğrencinin sınıf içindeki güvene dayalı ilişkisi çok önemlidir. Öğrencinin akademik ve kişisel beklentilerinin karşılanması büyük ölçüde öğretmenle öğrenci arasındaki bu ilişkiye bağlıdır. Öğrenci açısından, bireysel düzeyde bu ilişkinin iki temel boyutu vardır. Bunlardan ilki “güven duygusunun sağlanması diğeri de “kendini gerçekleştirme koşullarının sağlanmasıdır”.¹⁹

Gazzali de olgun bir öğretmenin vasıflarını sayarken şunları söylemektedir.

“Öğretmen öğrencilerine şefkatli davranan, onları kendi çocukları gibi kabul eden, eğitim ve öğretimle ilgili tutum ve davranışlarda peygamberi örnek alan, öğrencilerine her konuda yardım ve rehberlik edebilen, onları kötü davranışlardan sakındırmayı başarabilen, eğitim ve öğretiminde öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alan, öğrencileri bilgisizlerinden mahcup duduma düşürmeyen ve bildiklerine göre amel ederek, sözleri ile davranış-

¹⁵ Nadir Özkuyumcu, Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Ansiklopedisi, “*Hilf*”, İstanbul, 1998, c: 18. s. 29,

¹⁶ Özkuyumcu, s.30.

¹⁷ Cavit Binbaşıoğlu, *Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Binbaşıoğlu Yayınları, Ankara, 1983, s. 244.

¹⁸ Leyla Küçükahmet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1989, s.73

¹⁹ Ayşe Demiralat, “Sınıf Ortamı ve Grup Etkileşimi”, *Sınıf Yönetimi* (Editör: Leyla Küçükahmet), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2000, s. 43.

ları arasında tutarlılık gösterendir²⁰ olarak ifade etmektedir. Gazzali, öğretmede bulunması gereken özellikleri sayarken söz ve davranışları arasındaki tutarlılığa dikkat çekerek öğrenci ile öğretmen arasındaki karşılıklı güvenin sağlanmasındaki güveni vurgulamıştır.

Görüldüğü gibi, gerek klasik gerekse de modern eğitim yaklaşımlarında öğretilen bulundurulması gereken özelliklerden birinin "güven" kavramı olması dikkati çekmektedir. Böylece Hz. Peygamber'in eğitimciliğinin günümüze yansıyacak olan en belirgin özelliklerinden birisi güvenilir oluşudur.

İnsanı Merkeze Alan Bir Eğitim Anlayışı

Hz. Peygamber'in eğitim anlayışının merkezinde insan vardır. O insanlar arasında bir ayırım yapmaz. Hz. Peygamber'in eğitim anlayışının kapsamını Kur'an belirlemiştir. Kur'an'da Allah Hz. Peygamber için, "Ey Muhammed biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak göndermişizdir; fakat insanların çoğu bunu bilmezler"²¹, "Ey Muhammed seni insanlara peygamber olarak gönderdik, şahit olarak Allah yeter"²² buyurarak onun eğitim anlayışı ve eğitimci kişiliğinin çerçevesini çizmiştir. Bu çerçeve, tüm insanlığı içine alan bir anlayışın ürünüdür.

Hz. Peygamberin eğitim uygulamalarına bakıldığında onun uygulamalarından bu ilkeleri çıkarmak mümkün olabilir. İlkeleri incelendiğinde, neredeyse tamamının bir tek hedefe yöneldiği görülür, O da insandır. Hz. peygamber'in eğitim anlayışında insan kendisiyle barışık çevresiyle uyumlu ve mutlu olan bir insan anlayışı vardır. Aileden başlayarak tüm dünya insanlarına kadar tüm insanlığın huzurlu bir şekilde yaşamalarını temin edebilecek bir eğitim anlayışı söz konusudur. Bu yakın ve uzak hedefi gerçekleştirmede insana düşen görev din tarafından ortaya konan sorumluluklarının yerine getirilmesidir.

Bu sorumluluğun yerine getirilmesinde insanlara düşen, Allah'ı bilmek ve yararlı işler yapmaktır. Hz. Peygamber'e göre her insan bu görevlerini yerine getirmelidir. O görevlerini yerine getirmeyenleri "müflis" olarak tanımlamaktadır. Bir gün sahabe ile birlikte otururken Hz. Peygamber "sizce müflis kimdir, diye yanındaki sahabilere sordu. Onlar, "*Bize göre müflis, bir dirhem parası ve eşyası kalmamı, mal varlığını kaybetmiş kimsedir*" diye cevap verdiler. Bunun üzerine Peygamber şöyle buyurdu: "*Benim ümmetimden müflis kimse; kıyamet günü namaz, oruç ve zekat gibi ibadetlerle gelen, ama aynı zamanda birine kötü söylemiş, birine iftira etmiş, diğerinin malını yemiş, bir başkasının kanını dökmüş, başka birini dövmüş olarak Allah'ın huzuruna gelip, yaptığı ibadetlerin sevabı kötülük ettiği bu insanlara dağıtılan, hak sahibi insanların alacakları bitmeden sevapları biterse,*

²⁰ Gazzali, Ebû Hamid b. Muhammed, *İhya-i Ulumi'd-din*, Bedir Yayınevi (terc. Ahmet Serdaroğlu), İstanbul, 1974, c.1, s. 42-45.

²¹ Sebe 34/28

²² Nisa, 4/ 79

onların günahları alınıp üzerine yüklenilen ve böylece cehenneme atılan kimsedir” buyurdu²³.

Hadisten de anlaşıldığı gibi, Hz. Peygamber insana ve insan haklarına oldukça önem vermektedir. İnsanların sosyal ilişkilerinde ve davranışlarında herhangi bir ayırım yapmadan onlarla ahlâki ilişkiler kurmanın gereğini vurgulamaktadır.

H. Peygamber’in insan anlayışında empatik bir tutum göze çarpar. İnsanları anlamada, onlarla olan ilişkilerde kişilerin karşısındakileri kendileri gibi düşünmelerinin gereği üzerinde durarak şöyle demektedir: “Sizden birisi kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek mü’min olamaz²⁴. İman etmediğiniz sürece cennete giremezsiniz. Bir birinizi sevmedikçe de iman etmiş sayılmazsınız²⁵. Müslüman elinden ve dilinden insanların emin olduğu kimsedir²⁶.

H. Peygamber’in eğitim anlayışının merkezindeki insan, ırkından renginden ve cinsinden dolayı ayrılıkların olmadığı bir insandır. Sadece inanan insanların değil, dini, dili, ırkı, rengi, cinsiyeti, sosyal statüsü vs. farklı olsa da tüm insanların aynı haklara sahip olduklarını, aralarında ayırım yapmanın doğru olmadığını açık bir dille ve net tavırlarla ortaya koymuştur. Hz. peygamber insanların aralarında hiçbir ayırım yapılmaması gerektiğini her defasında vurgulamıştır. O, insanları rahatsız edici davranışlardan da kaçınılması gerektiği üzerinde de durmuştur. Nitekim bu konuda “Ey insanlar! Dikkat edin, sizin Rabbiniz birdir, babanız da birdir(Adem’dir). Dikkat edin, hiçbir Arap’ın hiçbir yabancı üzerine, hiçbir yabancıya Arap üzerine, siyahın kırmızı üzerine kırmızının siyah üzerine, üstünlüğü yoktur. Fazilet ve üstünlük ancak takva iledir²⁷”. Bir yerde üç kişi iseniz, başka insanlarla bir araya gelinceye kadar; içinizden ikisi, üçüncüyü dışarıda bırakarak kendi aralarında gizli konuşmasınlar. Çünkü bu diğer arkadaşı üzer²⁸ buyurmuştur.

İnsanlar arsında her hangi bir ayırım gözetmeyen Hz. Peygamber, eğitim anlayışını da tüm insanlığı içine alacak şekilde oluşturmuştur. Ona göre her insan eğitim alma ve eğitilebilme bakımından eşittir. İnsanların eğitilmesinde bu esasa dikkat edilmelidir. Hz. Peygamber, insanların doğuştan eğitime kabiliyetli olduğunu “Her doğan fitrat üzere doğar” sözüyle belirtmiştir. İnsanların eğitilme özellikleri bakımından doğuştan belli bir yetenekle geldiğini kabul eder.

²³ Buhari, Edep, 102, VII, 115; Müslim, Birr, 59, III, 1997; Ahmet b. Hanbel, II, 3003, 334, 372.

²⁴ Buhari, İmân, 7, I, s.9

²⁵ Müslim, İmân, 22, No:93, I, 74.

²⁶ Buhari, İmân, 4, I, 8.

²⁷ Buhari, el- Edeb’ül- Müfred, C: II, 256, (Tercüme ve Şerh. A. Fikri Yavuz), Sönmez Yayınevi, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1974.

²⁸ Buhari, İstizan, 47, VII, 142; Müslim, Selam, 37, II, 1718.

Hız. Peygamber, İslam dininin ilk öğretmenidir. O, "Gerçekten ben bir muallim olarak gönderildim"²⁹ diyerek bunu teyit etmektedir. O'nun öğretmenliği sadece dini alanla sınırlı değildir. Hayatın tamamını içine alan bir eğiticiği vardır. Çünkü O Kur'an'ın ifadesiyle "Âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir"³⁰.Yapmış olduğu eğitim-öğretim faaliyetleriyle içinde yaşadığı toplumda kısa sürede dini, ahlâkî ve sosyal alanda köklü değişiklikleri sağlamıştır. O güne kadar var olan toplumsal anlayışı değiştirerek, yeni bir toplumsal anlayışın oluşmasına katkı sağlamıştır. Şüphesiz kendisine vahye dilen yeni dinin muhtevasını öğretim konusu yapmasının bu oluşumda payı büyüktür. Yeni gelen din, bireyi ruhsal açıdan eğitirken, sosyal bakımdan da eğitime içeriğine sahipti. Özellikle bireysel alanda, o güne kadar var olan din ve dindarlık anlayışı, Hız. Peygamberin ortaya koyduğu yeni din anlayışı ile farklı bir anlam kazanmıştır.

Hız. Peygamber'in tebliğ ettiği İslâm dini, bireylerin ruhsal be sosyal ihtiyaçlarına cevap veren, daha makul ve tutarlı bir inanç sistemi olarak sunuldu. Eski inanç sistemlerinde insanlar, inandıkları tanrılara istedikleri gibi yönlendirebilirlerken, yeni din anlayışı, insanı Allah'ın iradesine boyun eğer hale getirmiştir. Yine eski din anlayışında tanrılarla, kişilerin sosyal konumları arasında bir ilişki varken, bu sosyal konum itibarıyla üstünlük aynı zamanda tanrı yanındaki üstünlüğü sağlarken, yeni gelen din, bu üstünlüğü sosyal konumdan kaldırarak Allah'a yakınlığa yükseltmiştir. Eski din, insanlar arasında yaş, cinsiyet, ırk, grup gibi farklılıklar üzerine oturtulurken, yeni din anlayışında bu farklar ortadan kaldırılarak, bütün insanlığı kucaklayan, oldukça geniş bir alanı içine almıştır. Hız. Peygamber'in getirdiği yeni din anlayışı, o güne kadar var olan ve devam eden, zulüm, ana babaya isyan, rüşvet, kibir, insanların kusurlarını irdeleyerek onları zor durumda bırakıcı söz ve davranışlar gibi, ahlâkî zaafı ortadan kaldırıcı bir içerik sunmuştur. Bunların yerine doğruluk, güvenilirlik, samimiyet, diğergamlık, yardımlaşma başkalarının haklarına saygılı olma, borçlu olanları rahatlatma, dostluk, Allah yolunda çaba sarf etme, fakirlere yardımda bulunma, kölelere ve hizmetçilere iyi davranma gibi evrensel insani değerleri öne çıkarmıştır. İşte bütün bunlar, bireysel ve sosyal alanda meydana gelen köklü değişikliklerdir.

Hız. Peygamberin tebliğ ettiği dinin bu ayırt edici özellikleri, ferdî anlamda, insanların dindarlaşma motivasyonlarını artırdı. Toplumsal dönüşümün sağlanmasına katkı sağladı. Artık din ihtiyaç uyulduğunda müracaat edilen olmaktan çıkmış, insanların ilgisi çeken, cazip bir alan haline gelmiştir. Bütün bunlar Hız. Peygamberin eğitici davranışlarını bir yandan kolaylaştırırken diğer yandan da karşıtlarının artmasını tetiklemiştir.

Hız. Peygamber kendisini bir öğretici olarak tanımlamasına karşın, Mekke'de ayrıca bir eğitimcilik öğretimine tabi tutulmamıştı. Ancak onun Allah tarafından eğitildiğini

²⁹ İbn-i Mace, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Mukaddime*, 17,1, 83, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

³⁰ Enam, 6 / 108.

belirtmek için, “*Rabbim beni eğitti ve ne güzel eğitti*”³¹ demesi, ayrıca bir eğiticilik eğitimi de aldığını göstermektedir. Bu bakımdan Hz. Peygamber’in eğitici kişiliğine yön veren Allah’tan almış olduğu eğitimidir. Böylece o, insanlara nasıl davranılması gerektiği, vahyin aktarılmasının nasıl olabileceği, eğitim ve öğretim sürecinde hangi ilke ve yöntemlerin kullanılması ile ilgili konularda belli bir bilgiye sahipti diyebiliriz. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken husus, Hz. Peygamberin Allah tarafından eğitilmiş olmasının onun, insani özelliklerinin göz ardı edilmesine neden olmaması gerektiğidir. Kaldı ki O, insanlara dini öğretirken zorunlu olmadıkça, peygamberliğin getirdiği “ilahî” özelliklerinin, (mesela mucizeler gibi) pek öne çıkarmamıştır. O, bunun yerine insan olduğunu sık sık vurguluyordu. Nitekim Kur’an’da bu konuda; “*Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalsın. Bize okuyacağımız bir kitap indirmedığın sürece (göğe) çıktığına asla inanmayız.*” *Deki: Rabbimi tenzih ederim, ben bir insan ve elçiden başka değilim*³², “*Deki: Ben yalnızca sizin gibi bir insanım. Bana sizin tanrınızın tek bir Tanrı olduğu vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmak isterse, yararlı iş yapsın ve Rabbine kullukta hiçbir kimseyi ortak koşmasın*”³³ buyurarak, Hz. Peygamberin diğer insanlardan farklı olmadığını belirtmektedir. Şüphesiz, onun Allah’tan vahiy alması bir farklılıktır. Ama bu farklılık onun ulaşılmaz, insanüstü özellikleri olduğu anlamına da gelmemektedir.

H. Peygamber’in Eğitimde Uyguladığı Metot ve Prensipler

H. Peygamberin eğitsel başarısını sağlayan kişilik özellikleri yanında uyguladığı prensip ve metotlarında katkısı da vardır. Eğitim ve öğretimde uyguladığı prensip ve yöntemlerin başarılı olduğu ortadadır. Çünkü 23 yıllık zaman içinde, hem içinde yaşadığı toplumda hem de çevresindeki diğer toplumlarda, köklü sosyal ve inançsal değişiklikler meydana gelmiştir.

H. Peygamber, benimsemiş olduğu eğitsel yaklaşımın gereği olarak, insanları dine davet ederken onları zorlama yoluna gitmemiştir. Nitekim Kur’an’da “*dinde zorlama yoktur*”³⁴ öncelikle bir yaklaşım olarak ortaya koymuştur. H. Peygamberde bu yaklaşım doğrultusunda, insanları ikna ederek değişmelerini beklemiştir.

Eğitim öğretimde motivasyon ilkelerin uygulanmasında daha çok insanların duyularıyla başlamak eğitimcileri, eğitim ve öğretim süreçlerinin yönetilmesinde, insanların duyularından yararlanmaya yöneltmiştir. H. Peygamber de yapmış olduğu eğitsel etkinliklerde, insanların duyularından yararlanma yoluna gitmiştir. Onun bu davranışının bir eğitim

³¹ Süyüfî, Celâl’ü-din Abdurrahman b. Ebî Bekir, *el-Câmiu’s-Sağîr*, Aydın Yayınevi İstanbul, 1977, I, 12.

³² İsrâ 17/ 93.

³³ Kehf 18 /110; Fussilet 41/ 6.

³⁴ Bakara 2/256.

ilkesi olduğunu söyleyebiliriz Ancak öncelikle eğitim ve öğretim süreçlerinde metodun anlamını ve yerini belirlemek gerekiyor.

Metot: Sözlükte bir amaca ulaşmak için tutulan düzenli yol³⁵ anlamına gelmektedir. Eğitim kavramı olarak metot ise, bir konuyu öğrenmek veya öğretmek gibi amaçlara ulaşmak için bilinçli olarak seçilen ve izlenen düzenli yoldur³⁶.

Hız. Peygamber insanlara dini tebliği yaparken ilke ve metot anlamına gelecek uygulamalar yapmıştır. Onun eğitim sürecinde kullandığı ilke ve metotlar, eğitimde kullanılan metot kavramının tanımına uyan ilke ve metotlardır. Uyguladığı yöntemler bu günkü metot tanımını tam olarak karşılamasa da hedeflere ulaşma açısından sergilediği davranışlar, metot kavramını çerçevesinde değerlendirilebilir. Onun kullandığı metotları söyle sıralayabiliriz.

Anlatım Yöntemi: Hız. Peygamber'in uyguladığı yöntemlerin başında anlatım yöntemi gelir. O, Allah'tan aldığı vahiyleri çevresindekilere anlatarak eğitim öğretim faaliyetine başlamıştır. Anlatım metodu, konuları bir sıraya ve düzene göre anlatarak açıklamak ve öğretmektir. Öğrencinin gözüyle görüp eliyle tutamayacağı soyut konuların öğretiminde yararlı bir yöntemdir³⁷.

Hız. Peygamber, görevi gereği peygamberliği süresince yaptığı işlerden biri de eğitim öğretimdir. O Allah'tan aldığı vahiyleri birer öğretim konusu yaparak, hedef kitleye aktarmıştır. Bu aktarım sırasında uyguladığı bazı prensip ve metotlar, bir bakıma dinin muhtevası kadar önemli sayılmıştır³⁸. Hız. Peygamber, muhataplarına dini anlatırken, Kur'an'da belirttiği şekliyle yani, "*Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütlerle davet et, onlarla en güzel şekilde mücadele et*"³⁹ tavsiyesine uygun hareket etmiştir. Bu aynı zamanda anlatımlarında belli bir prensibin dikkat edileceği anlamına gelmektedir. Gerçekten de Hız. Peygamber, dini anlatımlarında bu prensiplere riayet etmiştir. Her şeyden önce o, anlatımlarında "*nefret ettirici, zorlaştırıcı değil, müjdeleyici ve kolaylaştırıcı olmuştur*"⁴⁰. Böylece onu dinleyenler, sıkılmadan, zihni bakımdan zinde olarak dinleme imkânına kavuşmuşlardır. Dolayısıyla o, öğrenmeleri kolaylaştırıcı bir yol izlemiş, hedef kitlenin hazır bulunuşluk düzeyine dikkat etmiştir. Bu tavrıyla o, bir bakıma anlatım yönteminin sakıncalarını da ortadan kaldırma yoluna gitmiştir.

³⁵ Türkçe Sözlük, 1979, s.,811

³⁶ Ferhan Oğuzkan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1981, s.168

³⁷ Beyza Bilgin- Mualla Selçuk; *Din Öğretimi*, Gün Yayıncılık, Ankara, 1997, s, 120

³⁸ Parlardır, "Hız. Peygamber Devrindeki Eğitim Anlayışı ve İşleyişi", *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi* I, İzmir, 1983, s. 279.

³⁹ Nahl16/125.

⁴⁰ Buhârî, İlim, 11, I, 25; Müslim, Eşribe 70-71, II, 1586-1587.

Hız. Peygamber'in anlatımlarında dikkat çeken hususlardan biri de, konuşmalarının kısa ve özlü olmasıdır. Hız. Muhammet yerine göre kısa ve özlü konuşurdu. O'nun konuşmaları genellikle "irticali" olmasına rağmen akıcı ve sürükleyici idi. Konuşmaları muhataplarını üzmezdi. Son derece yapıcı ve nazik bir eda ile konuşurdu. Muhataplara kırıcı sözler sarf etmekten kaçınırdı. Nitekim Kur'an onun bu tutumunu, " *Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi*"⁴¹. Şeklinde teyit etmektedir. Hız. Peygamberin yanında bulunanlar onun söz ve davranışlarıyla kimseye kaba ve kötü söz söylemediği konusunda hem fikirdirler. Uzun süre yanında çalışan On yıl Peygamberimizin hizmetinde bulunan Enes (r.a.) diyor ki: " *Peygamberimiz bana hiçbir gün "öf" bile demedi. Yaptığım bir şey için bunu niye yaptın, yapmadığım bir iş için de niye yapmadın diye beni azarlamadı*".⁴² şeklindeki ifadesi bunun en bariz örneğidir. Hız. Peygamber, kullandığı anlatım yönteminin kalıcı ve verimli olabilmesi için gerekli olan "rehber ilkeleri" de kullanmaya özen göstermiştir. Dolayısıyla o, anlatım yönteminin mahzurlarını ortadan kaldırıcı inceliklere dikkat ettiği için verimli bir öğrenme gerçekleştirmiş, diyebiliriz.

Soru-Cevap Yöntemi: Hız. Peygamber'in öğretmenliğinde sıkça kullandığı metotlardan biri de soru-cevaptır. Bu yöntem, anlatım yönteminin biraz daha ileri safhasıdır. Soru- cevap yöntemiyle öğretici, konuların öğrenciler tarafından biraz daha içselleştirilmesini sağlar. Öğrencilere konunun üzerinde düşünme ve konuşma alışkanlıkları kazandırır. Zihinde var olan izlenimlerin davranışlara dönüştürülmesine katkı sağlar. Ayrıca, bilgilerin kavranmasını, uygulamaya geçirilerek gerekli ayrıştırmalar yapıldıktan sonra yeni bir bilişsel ürünün ortaya çıkarılmasına katkı sağlar. Neden, niçin, nasıl gibi soruların zihinde oluşturulması, sorunun tanımlanmasına, algılanmasına, önceden var olan bilgilerin düzenlenerek davranışlara dönüştürülmesine, imkân sağlaması bakımından önemli bir yöntemdir.

Öğrenmenin temeli, sorudur diyebiliriz. Soru öğretimi, cevapda öğrenimin gerçekleşmesini sağlayan eğitsel değeri yüksek bir metottur. " *Sormak ayıp değil, öğrenmemek ayıptır*" atasözümüz, bu gerçeğin kültürümüzdeki izdüşümüdür.

Kuran- Kerim insanları sormaya teşvik etmiştir. " *Eğer bilmiyorsanız ilim ehline sorunuz*"⁴³. Ayrıca birçok ayette sorulara cevap şeklindedir. Hız. Peygamber bir öğretmen olarak, çevresindekilerin sorularını zamanla ve mekânla kayıtlı kalmadan cevaplandırır. Çünkü o, özellikle dini konularda sorulacak en yetkili kişiydi⁴⁴. Dini konularda herhangi bir problemi olan sahabe, Hız. Peygamber'e sorularını yöneltir, o da uygun gördüğü konularda muhatabın anlayabileceği seviyede cevaplar verirdi.

⁴¹ Al-i İmrân, 3/ 159.

⁴² Müslim, Fezâil, 51, II,1804.

⁴³ Nahl 16/ 43; Enbiya, 21/ 7.

⁴⁴ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Konya, Esra Yayıncılık, Konya, 1991, 149.

O, kendisine soru sorulmasını istedi. Sormaktan çekinenleri cesaretlendirmek için muhataplarının önünde, sorulu cevaplı konuşmalar tertiplediği olmuştur. Cibril hadisi bunun örneklerinden biridir. Hatırlanacağı üzere, bir defasında Hz. Peygamber “bana sorun” demişti. Muhtemelen kimsenin bir şey sormaması üzerine, dışardan bir adam gelmiş, dizleri üzerine oturup İslam, iman ve ihsan hakkında sorduğu soruların cevabını aldıktan sonra, ayrılıp gözden kaybolmuştu. Bu olaydan sonra Hz. Peygamberin yaptığı açıklamaya göre, gelen kişi Cibril’di ve onlara dinlerini öğretmek için gelmişti⁴⁵.

Eğitimde soru sadece öğrenme veya bilgi ölçme aracı olarak kullanılmaz. Bazen de var olan bir bilginin açığa çıkarılması pekiştirilmesi, orada bulunan başka kişilerin, öğrenmesi için de sorulabilir. Hz. Peygamberde zaman zaman bunu yapardı. Kendine ferdi olarak sorulan bir soruya, minberdeki konuşmalarında gündeme getirir ve cevabını kendisi verirdi. Böylece birçok kişinin zihnindeki soruları cevaplamış ve bilgilendirmiş olurdu. Bunun en güzel örneklerinden biri İbn. Ömer tarafından nakledilen şu olaydır: Hz. Peygamber, “Ağaçlar içinde öyle bir ağaç var ki yaprakları hiç dökülmez. O tıpkı bir Müslüman gibidir. Nedir bu ağaç diye sormuş, verilen cevapları doğru bulmayınca, kendisi bu ağacın hurma olduğunu söylemiştir⁴⁶.

O, sorularını isteklendirme aracı olarak da kullanmıştır. Mesela; veda haccında “Bu ay hangi aydır?” diye sorarlar. Orada bu soruya muhatap olanlar zihinsel olarak, o ayın adının değişmiş olabileceğini düşünürlerken işte o sorunun cevabını, “Bu ay Zilhicce değil midir?” deyince “ashap evet öyledir” dediler⁴⁷. Hz. Peygamber kendisine yöneltilen soruları bazen vereceği bilgi yönünde yönlendirerek cevaplamayı tercih ederdi. “Kıyamet ne zaman kopacak” diye soran birisine “Sen kıyamet için ne hazırladın”⁴⁸ şeklindeki karşı soruyla cevap vermiştir.

Prensipeler

Dilimizde ilke anlamında da kullanılan prensip, temel düşünce, ilk hareket noktası, başlangıçta dikkat edilecek kabuller anlamına gelmektedir. Bir eğitim terimi olarak prensip; temel düşünce, temel kanı, bireysel karar ve eylemlerin, tutarlı ve eleştireci bir biçimde değerlendirilmesine olanak sağlayan ana kural⁴⁹ anlamına gelmektedir. Eğitmciler prensibi eğitim ve öğretim sürecindeki işleyişte dikkate aldıkları temel dayanak noktaları olarak kabul ederler.

⁴⁵ Parladır, Din Eğitimi Bilimine Giriş, İzmir, 1996s,111-112.

⁴⁶ Buhari, İlim, 14, I, s. 26

⁴⁷ A. Özbek,s. 151

⁴⁸ Müslim, Birr, 50, No: 162, III, 2032.

⁴⁹ A. Ferhan Oğuzkan, , s. 84.

Hız. Peygamber'in eğitim ve öğretim süreç ve faaliyetleri incelendiğinde belli prensiplerinin olduğu görülür. Bu prensiplerden bazıları şöyledir:

a. Tedricilik

Hız. Peygamber'in eğitim ve öğretim faaliyetlerinde göze çarpan temel prensiplerden birincisi tedriciliktir. Hız. Peygamber kendisine vahiyler tedricen geliyor ve O da etrafındakilere gelen vahiyleri peyderpey anlatıyordu. Ayrıca o öğretirken konun önemine göre bir sıralama yapıyordu. İbni Abbas'ın söylediğine göre, "Hız. Peygamber, Muaz'ı Yemen'e gönderdiğinde ona şöyle dedi: "Ehl-i kitaptan bir kavme gideceksin. Onları Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğuma şahadet etmeye davet et. Eğer buna itaat ederlerse, zenginlerden alınıp fakirlere verilecek bir zekatı Allah'ın onlara farz kıldığını bildir. Hız. Peygamber'in sahabelerinden bazıları bu yöntemin Kur'an öğretimi için de uyguladıklarını belirtmişlerdir. Onlar, peygamberden öğrendikleri on ayeti tam manasıyla anlayıp tatbik etmeden diğer ayetleri ezberlemeye geçmezlerdi⁵⁰.

b. Kolaylaştırma

Hız. Peygamber'in eğitim anlayışının temel ilkelerinden biri de kolaylıktır. Kolaylık göstermek, sorunları çözücü olmak, çevresindekilerin öğrenme isteklerini artırmak açısından önemli bir ilkedir. Hayatın her yanında olduğu gibi, öğretim işinin de kolay hale getirilmesi Hız. Peygamberden günümüze aktarabileceğimiz en önemli model davranışlardandır. Kur'an öğretiminde kolaylık, Kur'an'ın özüdür. "Andolsun ki, biz Kur'an'ı öğüt olsun diye kolaylaştırdık⁵¹ duyurulmaktadır. Peygamber'in "*Kolaylaştırın zorlaştırmayın müjdeleyin nefret ettirmeyin*"⁵² sözü de bu bağlamda oldukça anlamlıdır.

c. Bireysellik

Hız. Peygamber'in eğitim ve öğretiminde bireysel farklılıkları göz önünde bulundurdu. Herkesin anlayışına ve seviyesine göre hitap ederdi. Kendisinden bir konu hakkında bilgi isteyenlere karşı verdiği cevaplarda, O'nun kişinin içinde bulunduğu psiko-sosyal kültürel özelliklerini dikkate alarak bilgi verdiğini biliyoruz. Kendisine soru soran Arabî'ye karşı kullandığı cümleler ve örnekler farklı, diplomatik ilişkilerdeki kullandığı üslup farklıdır. Hız. Peygamber'in bu tür davranışlarıyla ilgili hadis kitaplarında değişik örnekler bulmak mümkündür, ancak biz konumuzun sınırları içinde şu iki örneği vermekle yetineceğiz:

Cihat için izin isteyen bir kişiye Hız. Peygamber, "annenle baban sağ mı" diye sordu. Adam "evet" dedi. Peygamber ona, "sen onlara iyilik etmek için çalış⁵³" dedi. Yine Hicret etmek istediğini söyleyen bir kişiye O, "o halde hemen anne babanın yanına dön

⁵⁰ Ahmet. B. Hanbel, Müsnet, V, 410.

⁵¹ Kamer 54/ 17,22,32,40,

⁵² Buhârî, İlm, 12.

⁵³ Buhari, Cihat, 138, IV, 18.

ve onlara güzel davranışlarda bulun⁵⁴" dedi. Hz. Ali'nin "İnsanlara anlayabilecekleri şeyleri söyleyin" sözü, Hz. Peygamber'in konuyla ilgili tutumunu açıklaması bakımından önemlidir.

Konuyla ilgili diğer bir örnek de şöyledir: Ebu Hüreyre'nin naklettiği bir hadise göre, Ferâza kabilesi'nden birisi Rasulullah'a gelerek:

- "Ya Rasûllah! Karım simsiyah bir çocuk doğurdu. Bunun benden olduğunu kabul etmedim" der. Hz. Peygamber muhatabına;

- Senin deven var mı?

- Evet

- Rengi nedir?

- Kırmızı!

- Alacaları da var mı?

- Yer yer alacaları da var!

- Bu ona nerden gelmiş?

- Soyuna çekmiş olabilir!...

- İşte bu çocuk da soyuna çekmiş olabilir!...⁵⁵

Görüldüğü gibi burada, bedevinin anlayabileceği bir örnek ile onun en yakından tanıdığı, haşır neşir olduğu devesi üzerine dikkatini yoğunlaştırarak anlatmıştır. Hz. Peygamber burada bir taraftan muhatabın bireyselliğini dikkate almış diğer yandan da yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta gibi eğitim prensiplerini bir arada kullanmıştır. Bu soruyu anlayış seviyesi üstün, kültür düzeyi yüksek birisi sorsaydı, her halde verilen cevap ve gösterilen örnek daha değişik olabilecekti⁵⁶.

d. Empatik Tutum

Hız. Peygamber'in insan anlayışında olduğu gibi, eğitim öğretim etkinliklerinin de zaman zaman empatiyi bir prensip olarak kullandığını görüyoruz.

Zina yapmak için izin isteyen bir gence, önce annesinin zina yapmasını isteyip istemediğini sordu. Hayır, cevabını alınca, kızının zina yapmasını isteyip istemediğini sordu, yine hayır cevabı alınca ona kız kardeşinin zina yapıp yapmamasını, ardından da halasının, teyzesinin zina yapmasını sordu. Her defasında hayır cevabı alan Hz. Peygamber, gence diğer insanların da böyle bir şey istemeyeceklerini söyleyerek, kendini onların yerine koymasını istedi. Sonunda zina yapmak için izin isteyen gence Hz. Peygamber "Allah'ım bu-

⁵⁴ Müslim, Birr, 6, III, 1975.

⁵⁵ Buhari, Talak, 26, VI. 178.

⁵⁶ Ali Yardım, *Hadis I*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1984, s. 93.

nun günahlarını bağışla. Kalbini temizle avretini zinadan koru"⁵⁷ diye dua etmiştir. Böylece Hz. Peygamber, söz konusu kişiye empati yoluyla zina davranışının kötülüğünü öğretmiştir.

e. Sabır

Sabır, insanın alışageldiği tabiatına uygun hallere ters olan olaylar karşısında, hiçbir mecburiyet hissetmeksizin direnç göstermesidir. Hz. Peygamberin hayatı incelendiğinde onun ne kadar sabırlı olduğu görülecektir. Hz. Peygamber, eğitim sürecini devam ettirirken, içinde yaşadığı toplumun büyük bir kısmı ona oldukça sert bir muhalefet yaptılar. Onun için de, sözlü ve fiili birçok hakaretlerde bulundular. Ama o, her defasında dini anlatmaktan vazgeçmedi. Bilakis kendisine bu hakaretleri uygun görenlerin bile davranışlarını düzeltmelerini isteyerek, onları eğitmeye çalıştı. Farklı duygu ve düşüncede olan insanları gerektiği gibi anlayabilmek ve onlara göre tutum ve davranışlar geliştirmek, oldukça zor bir işti. Bu zorluğun aşılması büyük ölçüde sabırla mümkündür. Çünkü eğitim ısrar ve sabır isteyen bir işti.

Kuran-ı Kerim'deki pek çok ayette sabrın önemi üzerinde durur. "Allah sabır edenlerle beraberdir." "Allah sabırlıları sever" "Sabırda hayır vardır"⁵⁸. "Onların dediklerine sabret...."⁵⁹ "Onların dediklerine sabret de güçlü kulumuz Davut'u hatırla. O, hep Allah'a yönelirdi"⁶⁰. "Eğer içinizde benimle gönderilene inanmış bir kısmı da inanmamış ise, Allah aramızda hükmedinceye kadar sabredin. O, hükmedenlerin en iyisidir."⁶¹

İyi öğretmen başarıya ulaştıracak donanıma sahip olandır. Ancak, öğretmenin niteliklerinin ne olması gerektiği konusu araştırmalarla ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu konuda yapılan çalışmalara bakıldığında, araştırmaların daha çok "öğretmenin nitelikleri" üzerinde odaklaştığı görülmektedir. Nitelikler arasında sabır önemli bir özellik olarak zikredilmektedir⁶². Hz. Peygamber'in eğitsel başarısında da sabır kavramının önemli bir yeri vardır.

Eğitime yapılan her türlü yatırımın sonucunu alabilmek için sabırlı olmak gerekmektedir. Hz. Peygamberde eğitimcilik süreci içinde her türlü olumsuzluklara sabretmiş, dini, geniş kitlelere iletme başarısını sağlamıştır. Böylece O, İslam'ı bütün olumsuzlukların ve imkânsızlıkların ötesine taşıyarak, yeryüzünde inanları en fazla olan dinlerden biri haline getirmiştir.

⁵⁷ Ahmet b. Hanbel, *Müsnet*, c: V, 256

⁵⁸ Enfal, 8/46, 66; Al-i İmran, 3 /146; Nahl, 16/1, 126.

⁵⁹ Taha 20/130.

⁶⁰ Sâd, 38/17.

⁶¹ Araf, 7/87

⁶² Özcan Demirel, *Öğretme Sanatı*, Pegem Yayınları, Ankara, 1999, s. 193

Burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir nokta Hz. Peygamberin uyguladığı eğitsel prensiplerin tamamına yakının bugün de geçerliliğini koruyor olmasıdır. Örneğin, bireysel farklılıklara dikkat etme, yakından uzağa, basitten karmaşığa, bilinenden bilinmeyene, sevdirmeye- ikna etme ve somuttan soyuta gibi belli başlı eğitsel prensiplerin Hz. Peygamber tarafından da kullanılmasıdır⁶³.

Hz. Peygamberin eğitim alanındaki uyguladığı prensip ve metotların günümüzde de uygulanıyor olması, eğitim verdiği varlığın insan olmasındandır. Çünkü İnsanların, eğitilebilir özellikleri bakımından pek farkları yoktur. Hz. Peygamber de eğitsel uygulamalarında insanı merkeze alan bir yaklaşımı benimsemiş, prensip ve metotlarını insanların anlayabileceği şekilde seçmiştir. İlk insan da öğrenmelerini davranışlarıyla, zihniyle ve duygularıyla gerçekleştiriyorlardı, günümüz insanı da. Dolayısıyla Hz. Peygamber ile günümüz eğitim anlayışını çakıştıran ortak nokta, insan ve nitelikleridir. Yani fıtrattır. Fıtrat değişmeyen, ama her insanda var olan bir değerler manzumesidir. Değişen ise, zaman ve çevredir. Bunlara bağlı olarak da insanların ilgi ve istekleridir. Çevresel faktörler ve bu faktörlere bağlı olarak değişen ilgi ve istekler, iç ve dış uyarcılar, öğrenmeleri daha kolay ve daha kalıcı hale getirdiğini söyleyebiliriz. İşte Hz. Peygamberi örnek eğitici yapan, yaşadığı sosyo-kültürel çevreyi dikkate alarak uyguladığı eğitsel prensip ve metotlardır.

⁶³ Parlador, *Din Eğitime Giriş*, İzmir 1996, s.81-89.

Sonuç

Bilindiği gibi, İslam inancına göre, Hz. Muhammed son peygamberdir. Yeni bir din ve yeni bir peygamber gelmeyecektir. Yeni bir dinin ve peygamberin gelmeyecek olması, insanların dine ihtiyaçlarının sona erdiği anlamına gelmediğine göre, mevcut din (İslam) sonsuza kadar insanların dini ihtiyaçlarını karşılamaya devam edecek demektir. Hal böyle olunca, din eğitimi veren kişilerin, tıpkı Hz. Peygamber gibi, her an yeni bir din gelmişçesine, dini insanlara anlatmakla görevlidirler. Yani bir bakıma, Hz. peygamberin ebedi mirasından yararlanmak ve İslam'ın misyonunu devam ettirmek durumundadırlar. Bunun anlamı, Hz. Peygamberin dini anlatmadaki hassasiyetlerinin ve duyarlılıklarının, tutum ve davranışlarındaki ölçünün benimsenmesi ve bilimsel bir anlayışla işlemesidir.

Eğitimin odağında insan vardır. Dinin muhatabı da insandır. Dolayısıyla, insana yönelik eğitim faaliyetlerini insani bağlamdan ayrı düşünmek mümkün değildir. Eğitim ve din eğitimi insan ve içinde yaşadığı toplumsal şartlar dâhilinde ele alınmak mecburiyetindedir. Çünkü insani özelliklere göre planlan eğitimin, hedef davranışları gerçekleştirmede başarılı olma şansı daha yüksektir.

Hz. Peygamber'in eğitici davranışlarını önemli kılan nedenler onun güvenilir kişiliği, insanı merkeze alan bir eğitim anlayışına sahip olması ve metot ve prensiplere dayalı bir eğitim anlayışıdır. O, içinde yaşadığı toplumsal şartları iyi biliyor, bireylerin farklılıklarını dikkate alıyor ve kim ne kadar ve neyi istiyorsa o kadarını veriyordu. Yani eğitsel faaliyetlerinde insani özellikleri göz ardı etmiyordu. O insanları anlamaya çalışıyor, insanlarda ona ulaşabiliyorlardı.

Bütün bunlardan sonra sonuç olarak şunları söyleyebiliriz; Hz. Peygamber'in eğitici davranışlarından günümüze aktarabileceğimiz üç önemli nokta bulunmaktadır.

1. Hz. Peygamber'in güvenilir kişiliği
2. İnsanı merkeze alan bir eğitim anlayışı

3. Metodik bir eğitim anlayışı. Din eğitimcileri bugün de bunları kendilerine referans alabilmelidirler. Hz. Peygamber'in eğitici davranışlarının günümüze yansıyan temel noktaları bunlardır. Bugün de ciddi bir güven sorunu vardır. İnsanı merkeze yeterince alamama ve eğitim ve öğretim sürecinde yeterince metodik davranamama vardır. Her birisi de günümüz din eğitimcilerinde bulunması gereken temel yeterlilik alanlarıdır. Bugün "nasıl bir din eğitimi vermem gerekir" diye kendi kendine soran bir din eğitimcisi, Hz. Peygamber'in bu özelliklerini hatırlaması ve bunu günümüz eğitim bilimlerinin verileriyle kaynaştırarak kendisine bir yol çizmesi gerekmektedir.

Din eğitimi ve öğretim alanlarında görev yapmakta olanların, yaptıkları işin bir eğitim ve öğretim faaliyeti olduğunu unutarak, eğitim bilimlerinin metot ve yaklaşımlarından yeterince yararlanamamaları, Müslümanlar açısından bir problem teşkil etmiştir. Aynı

şekilde, dinin ilk eğitim ve öğretimini yapan Hz. Peygamber'in eğitsel davranışlarını yeterince model alamamak da bir o kadar problem oluşturmaktadır.

Kaynaklar

- Baymur, Feriha, *Genel Psikoloji*, İnkılap Yayınevi, Ankara, 1984.
- Bilgin Beyza., *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Yeni Çizgi Yayınları, Ankara, 1995.
- Bilgin, Beyza- Selçuk, Mualla, *Din Öğretimi*, Gün Yayıncılık, Ankara, 1997.
- Binbaşıoğlu, Cavit, *Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Binbaşıoğlu Yayınları, Ankara, 1982.
- Binbaşıoğlu, Cavit, *Genel Öğretim Bilgisi*, Binbaşıoğlu Yay. Ankara, 1983,
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhari*, Çağrı Yay., 2.bsk., İst., 1982.
- Demirbolat, Ayşe "Sınıf Ortamı ve Grup Etkileşimi", *Sınıf Yönetimi* (Editör: Leyla Küçükahmet), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2000
- Demirel, Özcan, *Öğretme Sanatı*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 1999.
- Esad, Mahmut, *İslam Tarihi*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1983.
- Oğuzkan, Ferhan *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1981
- Gazali, Gazali, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâ'i Ulûmi'd-din Tercümesi*, (terc. Ahmet Serdaroğlu) Bedir Yayınevi, I-V, İstanbul, 1974
- Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, I-VI. Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- İbn-i Mace, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid, el-Kazvini, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1982.
- Küçükahmet, Leyla *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1992.
- Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (çev: Salih Tuğ), İrfan Yayımcılık ve Ticaret, İstanbul 1993.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, Müslim, I-III, İstanbul 1992.
- Oğuzkan, Ferhan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.
- Özkuymcu, Nadir, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, "Hilf", İstanbul, 1998
- Öncül, Remzi, *Eğitim ve Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2000.
- Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimiçi Olarak Hz Muhammed*, Esra Yayıncılık, Konya, 1991.
- Parladır, Selahattin, "Hz. Peygamber Devrinde Eğitim Anlayışı ve İşleyişi", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi I (Ayrı Basım), İzmir, 1983.
- Parladır, Selahattin, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, İzmir, 1996.

Süyûtî, Celâl'üd-dîn Abdurrahman b. Ebû Bekir, *el-Câmiu's-Sağîr*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsa, Sünen, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998.

Yardımlı, Ali, *Hadis I*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1984.

Prophet Muhammad's Some Educational Behaviours and Their Aspects in Our Time

Citation/©- Keyifli, Ş. (2013). Prophet Muhammad's Some Educational Behaviours and Their Aspects in Our Time, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 13 (2), 81-101.

Abstract- *There are many aspects of educatorial personality and behaviors of the Muhammed still reflected in the present day. However, we focused only on three main aspects within the scope of this article. These aspects are the moral trust of his personality, his human-centered approach to education, some of the methods and principles employed by the Prophet in his teaching process.*

Key Words- *Education, Religious Education, Prophet Muhammad, methods and principles, reliable people, human-centered approach to education.*